

gen', en die bleven uit.¹ Gevolg was dat de twintig terdoodveroordeelden niet werden geëxecuteerd.

Begin april '45 nu besloot de directeur van het tuchthuis te Hameln, conform de uit eind januari daterende richtlijnen al zijn gevangenen, voorzover niet vrijgelaten, dieper Duitsland in te voeren, gezien de nadering van het Britse Tweede Leger. Omstreeks vierhonderd gevangenen, onder hen ruim veertig Nederlanders (niet Grün: hij was naar het *Arbeitserziehungslager* te Lahde, ca. 60 km ten westen van Hannover, overgebracht), werden te voet oostwaarts gedreven onder bewaking van *Wachtmeister* die opdracht hadden, elk die niet verder kon, dood te schieten². Het was, schreef later een van de leden van de groep-'Zwaantje', D. Schortinghuis, een 'troep uitgeteerde, zwerende en verluise lichamen' (men had in Hameln steeds minder te eten gekregen en medische zorg was er nauwelijks geweest).

'De honger snijdt met zijn scherpste zwaard ... Alles wat maar groen is op het veld, wordt geratst, slakken die, zich verlustigend in de regen, over de weg kruipen, worden naar binnen geslagen. En dan in de duisternis de mijmering: hier marcheert een geteisterd en verworden Europa. Wij horen onze lotgenoten om ons heen praten: Nederlanders, Belgen, Luxemburgers, Fransen, Duitsers, Tsjechen, Italianen, Serven, Polen, Russen, Litauers en Noren.'³

Van deze ca. vierhonderd gevangenen werden, schijnt het, op de eerste dag meer dan honderd doodgeschoten (van alle gevangenen van Hameln werden in die laatste dagen wellicht ca. tweehonderdvijftig van het leven beroofd), onder hen ook enkele Nederlanders. Meer dan één dag werd evenwel niet gemarcheerd. De volgende dag, 7 april (de groep bevond zich toen in een groot kamp in de Harz), werd door de leider van het transport meegedeeld dat men niet verder zou trekken. '*Wir bleiben ruhig hier. Das Gebot ist für Alle, ruhig zu sein. Wir werden Ihnen nichts machen. Hoffentlich machen Sie uns auch nichts.*'⁴ Enkele uren later waren Ameri-

¹ 'Brutus' (J. Grün): *Ik was geheim agent* (1949), p. 128. ² Lahde was een groot kamp waar het barbaars toeging, 'de normale straf', schreef Grün, 'is ophangen, in populariteit op de voet gevolgd door zweepslagen.' Er werden 'per week' zeventig gevangenen opgehangen en 'afgezien van die zeventig stierven er een twintig in het hospitaal, uitgehongerd en uitgeput; tien of twintig werden er doodgeslagen of doodgeschoten omdat zij niet hard genoeg werkten.' (a.v., p. 134) Grün hoorde later dat, toen bij de nadering van de Amerikanen het kamp werd geëvacueerd, allen die in de ziekenbarakken lagen, waren doodgeschoten. ³ D. Schortinghuis: 'Herinneringen' (z.d.), III, p. 12. ⁴ A.v., p. 15.